

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ СЛІДЧИХ СУДДІВ УКРАЇНИ

№ 1(5)/2019

Одеса
2019

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ОСКАРЖЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

ІРИНА ГЛОВЮК,
д.ю.н., доцент, завідувач кафедри
кримінального процесу НУ «ОЮА»,
адвокат, науковий радник АО «Barristers»

ОЛЬГА МАЛАХОВА,
к.ю.н., старший викладач
кафедри кримінального процесу
НУ «ОЮА»

Стаття 206 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), яка визначає загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, спрямована на забезпечення перевірки слідчим суддею дотримання права на свободу та особисту недоторканість особи, що гарантоване ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція). На жаль, змушені констатувати недосконалість правової регламентації даного різновиду судового контролю, наслідком чого є неоднозначність судової практики.

Одним із проблемних питань процесуальної діяльності

слідчого судді щодо перевірки дотримання права на свободу та особисту недоторканість є забезпечення можливості оскарження ухвал, постановлених слідчим суддею за ст. 206 КПК. Відмітимо, що з приводу окресленої проблематики 27 травня 2019 року Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду ухвалила постанову у справі № 766/22242/17 [1]. У провадженні захисникам особи слідчим суддею було відмовлено у відкритті провадження за їхньою скаргою в порядку ст. 206 КПК на незаконне затримання особи відповідно до ст. 208 КПК (затримання

уповноваженою службовою особою). При цьому апеляційний суд також відмовив захисникам у відкритті провадження за їхньою апеляційною скаргою на зазначену ухвалу місцевого суду. Не погодившись із цією ухвалою, захисники подали касаційну скаргу. Розглядаючи відповідну касаційну скаргу, Верховний Суд зробив правовий висновок, що оскільки ухвала слідчого судді щодо скарги, поданої в порядку ст. 206 КПК, у переліку, передбаченому ст. 309 КПК, відсутня, звернення до суду з апеляційною скаргою на таке рішення є підставою для відмови у відкритті апеляційного провадження.

Разом з тим, така нормативна регламентація із відповідною судовою практикою не може бути визнана достатньою та такою, що відповідає стандартам захисту права особи на свободу. Конституція України у ч. 4 ст. 29 гарантує кожному затриманому праву у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Також ч. 3 ст. 5 Конвенції наголошує, що кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» п.1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження.

Відмітимо, що КПК передбачає перевірку законності затримання особи лише в порядку ст. 206 (одночасно передбачаючи таке право підозрюваного, обвинуваченого у п. 6 ч. 3 ст. 42). Відсутність можливості оскаржувати процесуальні рішення, які перешкоджають здійсненню відповідної перевірки, зокрема ухвал слідчого судді про відмову у відкритті провадження за скаргою, поданою за ст. 206 КПК, чи повернення такої скарги, на наш погляд, є порушенням таких засад кримінального провадження як забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, а також доступ до правосуддя, оскільки особа, у такому разі, позбавляється правового механізму захисту від свавілля щодо обмеження свого природнього права. Мотив

Верховного Суду, викладений у постановках від 17.11.2018 року (справа № 646/5552/17) [2] та від 28.02.2019 року (справа № 161/4229/18) [3], а також згаданий у постанові від 27.05.2019 року (справа № 766/22242/17) [4], що: «встановлення законодавцем такого обмеження права на апеляційне оскарження рішень слідчих суддів має на меті забезпечення належного здійснення правосуддя через розумне регулювання кількості справ, що надходять до судів апеляційної інстанції та створення умов для ефективного використання обмежених ресурсів судової влади», на наше переконання, не може бути застосований в контексті визначення наступного судового контролю за законності затримання. Оскільки в співвідношенні публічного інтересу щодо ефективного використання ресурсів судової влади, а також приватного інтересу, що полягає у забезпеченні права на свободу на особисту недоторканність, в межах концепції справедливого судочинства, перевага має надатися останньому. Виправданням позбавлення особи можливості оскаржувати законність свого затримання не може бути теза щодо запобігання перевантаження судових органів.

Звернемо увагу, що у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) відмічається необхідність забезпечення захисту від свавілля при обмеженні права на свободу на особисту недоторканність, на що спрямований наступний судовий контроль за законність затри-

мання. Так, у п. 70 справи «Акопян проти України» ЄСПЛ зазначив: «...вимога щодо затримання відповідно до «процедури, встановленої законом», вимагає наявності в національному законодавстві «справедливих та належних процедур» і відповідного правового захисту від свавільного позбавлення свободи» [5]. Також в п. 47 справи «Сергій Волосюк проти України» зазначено, що: «... компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка послужила підставою для затримання, та легітимність мети, з якою здійснювалися це затримання і подальше тримання під вартою» [6].

Окрім того аналіз вітчизняної судової практики свідчить, що, незважаючи на відсутність в переліку, визначеному в ст. 309 КПК, ухвал слідчого судді, які перешкоджають наступному судовому контролю за законність затримання в порядку ст. 206 КПК, апеляційні суди розглядають скарги на відповідні судові рішення. Прикладом цього може слугувати ухвала Апеляційного суду Харківської області від 06.03.2014 року, якою суд скасував ухвалу слідчого судді про відмову у відкритті провадження за скаргою, поданою в порядку ст. 206 КПК, та направив матеріали скарги до того ж районного суду для вирішення питання про призначення скарги до розгляду. У даному судовому рішенні суд зазначив, що: «відмовляючи у відкритті провадження за

скаргою ОСОБА_1, слідчий суддя послався на те, що ч. 1 ст. 303 КПК України передбачено перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та вказав, що оскаржувана ОСОБА_1 дія не відноситься до жодного з них. Зазначене свідчить, що при прийнятті рішення слідчим суддею звужені повноваження слідчого судді, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК Європейського суду з прав людини, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні» [7]. Прикладом скасування ухвали слідчого судді про повернення скарги, наданої відповідно до ст. 206 КПК, є ухвала Апеляційного суду Луганської області від 19.10.2017 року. В даному судовому рішенні суд зробив висновок, що: «... перевірка законності затримання підзрюваного ОСОБА_2 є без-

посереднім процесуальним обов'язком слідчого судді Сєверодонецького міського суду у межах наданих йому діючим кримінальним процесуальним законодавством повноважень. Тому ухвала слідчого судді Сєверодонецького міського суду Луганської області від 19.09.2017 року про повернення скарги захисника ОСОБА_1 щодо законності затримання його підзахисного ОСОБА_2 є незаконною, оскільки суперечить нормам чинного процесуального законодавства та створює перепону для сторони захисту на доступ до правосуддя» [8]. Подібний висновок щодо ухвали слідчого судді про повернення скарги, наданої в порядку ст. 206 КПК, зазначений в ухвалі Апеляційного суду Харківської області від 12.03. 2015 року. Зокрема суд зазначив, що: «слідчий суддя при розгляді заяви адвоката ОСОБА_2 звернувся до вимог ст. 206 КПК України, але судова колегія встановила

помилковість висновків судді, а саме повернути заявникові-адвокату ОСОБА_2 скаргу, як передчасно подану. Отже, зважаючи на те, що апеляційний суд позбавлений процесуальної можливості постановити судові рішення за скаргою адвоката ОСОБА_2, в інтересах ОСОБА_3, без розгляду її по суті слідчим суддею суду першої інстанції, а тому, за відсутністю іншого законодавчо визначеного способу забезпечення виконання завдань кримінального провадження, колегія суддів застосовує спосіб захисту порушеного права через відновлення процедури оцінки скарги адвоката ОСОБА_2 слідчим суддею» [9].

Така диверсифікація судової практики обумовлена також тим, що ст. 206 КПК не регламентує форми звернення сторони захисту стосовно реалізації слідчим суддею повноважень за ст. 206 КПК, а тому у разі подання скарги слідчі судді застосовують положення глави 26 КПК. Проте, подання

заяви або клопотання у аналогічних ситуаціях також проблему не вирішує, адже у ст. 309 КПК не передбачене апеляційне оскарження ухвали слідчого судді за результатами розгляду заяви, клопотання у порядку ст. 206 КПК. І хоча на рівні доктрини вже давно пропонується виправити цю ситуацію шляхом доповнення ст. 309 пунктом: «14) звільнення з-під варти особи у порядку статті 206 цього Кодексу або відмова у такому звільненні» [10], натепер це питання не вирішено. При цьому слід звернути увагу на те, що у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 766/22242/17 підкреслено своєрідність судового контролю за ст. 206 КПК: «Отже, ст. 206 КПК України надає слідчому судді специфічні повноваження щодо перевірки наявності підстав позбавлення особи свободи (зокрема наявності судового рішення та ін.) та звільнення такої особи, якщо за результатами такої перевірки відповідних підстав не буде встановлено, або забезпечення проведення у найкоротший строк розгляду клопотання прокурора, слідчого про застосування запобіжного заходу. Таким чином, наведені вище положення ст. 206 КПК мають на меті забезпечення процесуального механізму звільнення слідчим суддею будь-якої особи, яка позбавлена свободи за відсутності судового рішення, та застосовуються саме в таких випадках. При цьому вказаний механізм не включає процедур оскарження рішень, дій чи бездіяль-

ності працівників правоохоронних органів, пов'язаних із затриманням особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України, *postfactum*, оскільки відповідні заперечення особа може висловити під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу та/або під час підготовчого судового засідання й судового розгляду кримінального провадження по суті... захисники подали скаргу саме в порядку ст. 206 КПК України, а не в порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, передбаченому статтями 303-308 КПК України, ухвала слідчого судді про відмову у відкритті провадження за скаргою, поданою в порядку ст. 206 КПК України, у цьому випадку не є такою, що підлягає апеляційному оскарженню на підставі ч. 2 ст. 309 КПК України.»

Таким чином, КПК має бути доповнений положенням стосовно самостійного апеляційного оскарження ухвали слідчого судді за ст. 206 КПК, що дозволить, з одного боку, забезпечити доступ до правосуддя у частині оскарження затримання, з іншого боку – досягти єдності судової практики у цьому питанні.

Посилання:

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.05.2019 року (справа № 766/22242/17) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010>
2. Постанова Верховного Суду від 17.11.2018 року (справа № 646/5552/17) [Електрон-

ний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77312952>

3. Постанова Верховного Суду від 28.02.2019 року (справа № 161/4229/18) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80224193>

4. Постанова Верховного Суду від 27.05.2019 року (справа № 766/22242/17) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010>

5. Рішення Європейського суду з прав людини «Акопян проти України» від 5 червня 2014 р. // [Електронний ресурс]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a13

6. Рішення Європейського суду з прав людини «Сергій Волосюк проти України» від 12 березня 2009 року // [Електронний ресурс]. URL: <http://old.minjust.gov.ua/file/1716.docx>

7. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 06.03.2014 року (справа № 635/622/14-к) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44972645>

8. Ухвала Апеляційного суду Луганської області від 19.10.2017 року (справа № 428/10084/17) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69660837>

9. Ухвала Апеляційного суду Харківської області від 12.03.2015 року (справа № 639/1552/15-к) [Електронний ресурс]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76019483>

10. Гловук І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. – Одеса : Юридична література, 2015. – С. 618.